

Hinta, avagy az élet és halál iránya

(Vass Tibor *Semmi szín alatt* c. kötetéről)

A Vass Tibor-szövegek sajátsága örvényszerűségükben rejlik, elragadják a befogadót. Nem úgy, mint egy Dosztojevszkij-regény izgalmi, nem úgy, mint a mágikus szövegek. Új kötetének versei (versprózái) nem csak kalandot ígérnek, hanem egy másik világba, másik létbe, életformába húzzák magukkal az elvágódásra hajlamos lelkeket. A gyanútlan versolvasó „aha-élményre”, „ó, ez mennyire így igaz”-ra, a nyelv színes köveit bravúrosan új és új mozaikképbe rendező szövegekre számít. Helyette meglepően közel kerül a számára személyesen szinte ismeretlen szerzőhöz, szinte fenntartás nélkül elfogadja lelki-szellemi „pozícióit”. Pedig távolság nélkül pedig nem lehet kívül maradni, a megfelelő дистанcia, a rálátás pedig elengedhetetlen feltétele bármilyen műtárgy szemlélésének, a véleményformálásnak. Vass Tibor verseinek és versprózáinak képzetársításai térben és időben, ráadásul a nyelvre vonatkozóan, olyan távolságokat fognak át, amelyben egy idő után elveszíti az ember az ismert koordinátarendszereket, a szavak jelentéssíkjai egymásba csúsznak. Valahogy mégis minden ismerős ebben a világban, de úgy ismerős, mint ahogy a körhintában ülő számára ismerősek a szeme előtt gyorsan elpörgő képek, a jegyszedő, a háttérben integető ismerősök, még távolabb a fák. A költő/szövegíró új könyvéhez elkelve a figyelmeztetés: „Csak ringlispíl-kedvelőknek!”. Olvasás közben regisztráltam: a hintázáshoz való ambivalens viszonyomhoz hasonlít, amit a szövegek kiváltak. Szeretek hintázni, de a hintán rettenetesen szédülök. Ki akarok szállni, de nem tudom abbahagyni. És ez az érzés akár ijesztő lehet. Pedig figyelhettem volna a *Semmi szín alatt* borítóján a kék különböző árnyalataiban játszó örvényre. (Örvény? Vagy alvónak tűnő, kicsit megemelt fejjel figyelő, összetekeredett kígyó?)

A kötet két nagy ciklusa – *Színre víz; Színek na, felettébb eljáró ívek* – a kötet címét két oldalról világítja meg. A címek a „szín” szó játékos továbbgondolásainak tűnnek, ami nem meglepő a képzőművészetet is magas szinten művelő szerzőtől, hiszen számára a képek koloritja a gyakorlatból, a színek újra- és megteremtéséből ismerősek. Azonban ennél többről van szó. A „semmi szín alatt” kifejezésünk a keresztény frazeológiából származott át a köznyelvbe, a katolikus-protestáns felekezetek áldozat-felfogásbeli vitájából, legyen-e bor is a kenyér mellé, avagy egy szín vagy két szín alatt áldozunk? A nyelv a vitát nyilván elfelejtette már, és azt sem mondanám, hogy Vass Tibor kötetének címe szándékosan utal az áldozatra, de allúzióját feltétlenül hordozza. Ahogyan a két cikluscím is több, mint nyelvi játék, bár a *Színre víz* a „színre visz”, a *Színek na, felettébb eljáró ívek* pedig az „eljáró évek” kifejezések eltorzításával jöhetett létre. De a kötet fő nyomvonala mindenképp a múlt és jelen rögzítése, a múlt jelenbe transzformálásának gesztusa, így óhatatlanul körüljárja az elmúlás, a halál, a múltal való együttélés, a fent és lent kérdéseit is.

A *Tanya csak egy van* című múltidéző próza nyitja a kötetet. Az origóról, a lassú pusztulásra ítélt, majd a pusztulás szinonimájává lett Monyháról szóló lírai vallomás a versnyelv sajátosságait viseli.

„Monyhára menni: a halál iránya. Monyha nincs. Azaz van egy maradéka, hogy legyen mihez nyúlni, betonok, fák a temetőben – halottak napján lehet hozzájuk menni. Siketek számára lehet ott zajos a siker. Hallottnak a csók. Még a jobb térképeken sem szerepelt, vérképek szóltak csak róla, apámé, anyámé, laktak ott szüleikkel, testvéreikkel.”

Az épp tizennégy részletből álló szöveg – a tökéletes versforma, a szonett sorainak száma is ennyi, és különös, de a fűszöveg tanúsága szerint maga a könyv is épp tizennégy hónap alatt állt össze – vissza-visszatérő mondatai, mondatrésztjei, a hinta vissza-visszatérő tájperspektíváira emlékeztetnek. De ez a hinta múlt és jelen közt leng, és soha nincs két egészen egyforma lendülete. Az idő múlását sokszor csupán egyes szavak, fogalmak kis módosulással való ismétlődése jelzi. (*Skoda-bicikli, S-100-as, Roomster*) A tájat, az embereket gyakran intenzív szagok, illatok felidézése

kelti életre, de itt nem a Madeleine-sütemény jól ismert és finom effektusa ismétlődik meg, hiszen a felidézett illatok sokszor olyannyira naturalisak – otthonos és szerethető nagypapaszagok, fűlzagok és izzadságszagok –, zsigieriek, ahogyan a kisgyerek testével és lelkével egyszerre fogadja be az őt körülvevő, nehezen kategorizálható világot. Ezt a komplex érintkezést érzékelteti a szöveg, azt, hogy a benyomások csak utólag artikulálódnak, és talán azt a kérdést is felveti, szükség van-e erre az utólagos értelmezésre egyáltalán. „*Savanyú az édessel, ez volt Monyha, ha szagban mondanám. Vagy ezek ízek? Nem csak a rokonsággal van bajom.*”

A *Színre víz* ciklus záróverse a ciklus címét adó hosszú vers. Tételmondatában József Attilával polemizálva azt állítja a költő: *A líra logikátlan*. A líra ebben az esetben azonban nem csupán műnemet jelent, a líra a halálhoz, a szenvedéshez való különös viszony is egyben. A rögzítéstől válik különössé. A vers Hrabal egyik hátborzongató prózai írását juttatta eszembe, fölöslegesnek ítélt kismacskák vízbefojtását írja meg ott a macskákhoz különben igencsak ragaszkodó szerző. Itt az epikus szál egy tyúktetűtől szenvedő tyúk szenvedésének véget vető megölését meséli el részletező alaposággal, miközben a költő azzal a tárgyilagossággal figyelmeztet önmagát, mint Seneca önnön halálát.

“...
*Tyúktetves, hűlt tojásokat találok
 a kotlós fekete dobozában,
 elhagyja a kotlós fekete dobozát,
 a tetvek az ismert módon pötytyözik a tojást,
 vízbe fojtom,
 nem a tojásról beszélek, azokat két kismacskával,
 Zéróval és Toleranciával etetem meg,
 csaknem halálra falják magukat
 a majdnemkész csibékkel.
 A legyengült szárnyasnak nem tart sokáig,
 a vödörben hamar végzi,
 egy perc nincs az egész, a tetvek miatt döntök így,
 a tetveket is meg kell ölnöm egy csapásra.*
 ...”

A vers nyilván nem véletlenül került a versciklus utolsó helyére. Szerepe így a kaleidoszkópon egyet csavaró kézé lesz, hiszen az ezt megelőző tizenhat írás hangvétele nem mentes a játékoságtól, humortól és iróniától, miközben egyre közelebb kerülünk a szerző mindennapjaihoz, környezetéhez, használati tárgyait, kertjét, lakását, állatait egészen közletről ismerjük meg, akárcsak az őt körülvevő személyeket. Meg is szeretjük mindezt. Csak ez után következik a kíméletből elkövetett vízbefojtás.

Előtte azonban még itt a legjobb kassági hagyományokat követő és azoknak a XXI. század sajtósági szerinti átalakulásával a *Mesterszónet* (Sic!), benne játék a szavakkal, irodalomtörténeti keresztbe-kasul bolyongással. Mindez mégsem arcképcsarnokra, inkább az Interneten való szörfölésre emlékeztet. Megjelenik a versben a korábbi kötetekből már ismert Kun Marcella is, aki nem más, mint az író Adyától kölcsönzött nevű női hasonmása („hamismása”), és Imola is visszatér. Mestermunka tehát ez a vers valójában, ahol a költő felvonultatja eddigi költői attribútumait, és igazolja lírája összetéveszhetetlenségét. Az ezt követő hosszabb próza (*Nem lírnám*) a Litera-olvasók számára a Netnaplóból már ismert, és mint ilyen, a naplóírás személyességének jegyeit hordozza. Az egyik legérdekesebb részlete talán a *Kun Marcellával a vonaton*, hiszen itt tetten érhető Vass Tibor költészetének azon sajátága, hogy egyszerre képes egymástól távoli hagyományokhoz kapcsolódni, majd írásaiban szintetizálni azokat. Az alteregóval való vonaton utazás óhatatlanul felidézi Kosztolányit és Esti Kornélt, a nyugatos, formahű költő alakjának megidézése azonban nyelvi elemek szintjén nem történik meg, hiszen a szövegek naturalizmusa, az avantgarde formabontáshoz, a szóhoz, a nyelvhez való viszony egész más irányból értelmeződik. Másik fontos jellegzetessége a szövegeknek az írásra való írás közbeni reflexió, a számítógép szövegszerkesztőjének automatikus javításai jelennek meg például így tartalomként. Közben természetesen továbbfolynak a szerző ágazó asszociációs láncgondolatok, melynek következtében a mondatok így olykor egészen távolra vezetnek, esetenként második, harmadik nekifutásra is nehezen (néha alig) értelmezhetőek. Természetesen üzenet ez is: mennyire adható át, egyáltalán átadható-e egy valóban(?) szó szerint leírt belső gondolatfolyam. Az már más kérdés, hogy a kérdés felvetésén túl van-e és hány olvasó, még a befogadást munkának tekintő olvasók körében is, aki hajlandó negyedszer is nekirugaszkodni egy ilyen mondatnak, és ha nem, akkor felismeri-e: vannak a másik számára minden részletében nem érhető, így átadhatatlan üzenetek, felbontatlan palackposták.

Fontos verse az első ciklusnak a *Másfelé figyelő*. Fontos, mert jól példázza a Vass Tibor költészetére igen jellemző távolról közelítő technikát, ahol a lényegét egészen más irányból, így előre nem várható módon közelíti

meg a vers, kiszámíthatóságát csökkentve, hatását pedig fokozva. A manapság divatos egészséges életmód kérdését veti fel a kezdő versszak, aprólékos részletezéssel (*pezsztőtabletta, hétmagvas kenyér, fahéjas tea, repceméz*), hogy a bár ironikus felhanggal, de mégis harmóniát sugalló szavak andalító hangulatában érje az olvasót – úgy, mint a költőt is – a közeli barát váratlan halálának váratlan és látszólag szenttelen bejelentése. A feldolgozás, a halálhoz való viszonyulás a valódi kérdése a versnek, illetve annak tárgyilagos megfigyelése, hogyan, mennyire manírok nélkül, olykor egészen profán képzettársítások közepette megy ez a folyamat végbe az emberi lélekben. „...*letakarták/azzal a vastag nejlonnal,/ami alól kilógott a cipője./Megismertem a cipőjét az újságban közölt fényképeken./A nejlon olyannak tűnt, mint a tófólia,/a némakacsáimnak ástam gödröt és tófóliáztam...*”

A *Blondgomb* ismét József Attila-allúziót rejtő szójátékos és szóteremtő cím („*mint fák tövén a bolondgomba/(így van rád, akinek van, gondja),/be vagy zárva a Hét Toronyba/és már sohasem menekülsz.*” József Attila: Karóval jöttél) A szavak szétírásának, összerántásának ez a módja elképesztő, hiszen a bevont jelentésrétegek, értelmezési tartományok meglehetősen távol esnek egymástól. A „blond” a szőkeségre, a kedvesre, a „gomb” az állandó munkatárs, a szövegek alakulásában aktívan résztvevő számítógépre utal. A vers első szava a vers címzettjének megszólítása: „*Szőkeső*”, ami egyfelől a viccek szőkenőjét, ezen túl pedig Juhász Gyula gyönyörű Anna-versének reménytelenségét („*Milyen volt szőkesége...*”) is asszociálják, ráadásul mindezt egy időpillanatban, izgalmas a kétféle, egymást kizárónak tűnő stílus hatás egymásba játsása. Hasonlóan érdekes alsó és felső stílusréteget montírozó technika az újra csak József Attilát idéző, mellékdalszerű záróstrófa, ami valójában egy ismert slágerszöveg halandzsásított, így varázsénekhez hasonló változata: „*(mento gyo elhiszene gémi/de ívemörza ökkéatidé...*”

Prózában a szerzőt az asszociációs technika olyannyira elragadja, hogy olykor a *Szabad ötletek jegyzéké*-nek féltelensége jellemzi (*Oldalas vers, kettőre*), és módszere tudatosságát kissé dacosan meg is vallja: „*Jelentem egyre jobban tudok gyönyörködni a jelző és jelzett szó együttesében. Lásd: ónodi vásár. Ódoni is, kacatokat veszek... Sajnos abban is, ha hallom a jelzettben az Elzettet, el vagyok cseszerintve valszeg végleg.*” Azonban ezek a versszövegek nem csupán a mozgékony elme céltalan játéka, mindig tartanak valahonnan valahová, sőt új műfajok teremtésére is képesek. Például a *Dobogásvers*, ha lenne ilyen műfaji kategória, egyfajta „avantgarde ballada”, egy ember hirtelen halálát beszél el. A történetmondás elhallgatásait, a balladai homály csendjét a belső gondolatáramlás tölti ki. Információs szempontból mindenképpen csendnek tekinthetők a belső beszéd utalásai, hiszen sokszor ezek az utalások a kívülálló számára érthetetlenek, illetve a sejtetések szintjén maradnak, melyek feszültsége úgy vibrál, akár Arany János balladáiban.

A kötet másik ciklusa, a *Színek, na felettebb eljáró ívek* versei létező és nem létező színeket festenek fel, és az ezekben a színekben megjelenő külső és belső tájak révén megjelenő alapvető egzisztenciális kérdéseket járják körül. A versciklusban egymás mellérendezett versszövegek és a versek eleve ciklusban való elgondolására utaló verscímek a reneszánsz festők tudását és tudatosságát idézik. Az első két szín komplementer és valóságos (*Hernádkak felett a narancssárga; Dány felett a télizöld*). A narancs és a zöld melegsége, reménytelisége, hidegebb színek és szomorúbb tájak felé vezet (*Gazdagrét felett a szürke vagy a koszoskék*), hogy aztán egészen tiszta, éteri színekig jusson (*A Pávai Vajna felett az üvegszín; A zuhanyzó felett a tejszín; Hernádkak felett az esőszín*). A valóságos, de lélekkel telített tájakat a lélek tájai követik, a lélek színeivel (*Fiam felett a rajpszín; Gitárszín a másfajta felfogás felett*), hogy aztán élesebb, fémszerű fényekben szilárduljanak meg (*Patina; Folyóbronz*). A *Fénykard, állj szó el* is a verseknek ebbe a csoportjába sorolható. A vers színe maga a fény, a legkevesebb két mitológiában megcsillanó, erővel bíró, villanásnyi fény: az egyik a XX. század nagy műmítosza, a Csillagok háborúja, illetve a főhős, Han Solo fénykardja, a másik a szerző életében áttűnő, majd magánmitológiájának részévé váló szereplő, *Balogh Ildikó mobil tűzifaárus* szoknyaráncai közt, illetve nevetésének vakító fogsorában bújik meg. Az egy szövegben egymás mellé kerülő, egymást – és a szerzőt – erősítő két fényfoslány egyszerre komoly és idézőjeles, egyszerre megható és ironikus erőforrás.

A ciklus záróversében, az *Anarcs felett ez a borostyán*-ban – ami az egész kötetet egyfajta keretbe fogja, hiszen visszatér Monyhához, a mindenkori origóhoz – a kert színeiben újra megjelenik a zöld, ám mellette sötétlik a varjak nyomasztó és tényszerű feketéje is: „...*Tele mohával ez a kert...Amikor a másik partról néztem a varjat hosszan,/az onnan erre szállót, találgattam,/ha a varjúszív megállna a hibás felett épp,/a lendület, a szél sodorná-e még/hullatástét. Odáig/jutottam, kell legyen egy varjú, kell legyen az a megálló/szív, az a varjúhullatást, kell legyen ez a lendület...*” A zárás azon ritka Vass Tibor-versek közé tartozik, ahol a belső prózába bele-belecseng egy rímfoszlány, ahol nem kizárólag a nyelv logikája és képteremtő ereje, hanem zenéje is alakítja a vers szövetét. A dominánsak azonban mégis a képek maradnak, a „*boldogság kék varjúmadara*” mint lehetőség nem záródik ki a fájdalommal szép szövegből, ahogy a gyerek és a nő archetipikus, ugyanakkor nagyon is konkrét és vigasztalónak tűnő képe sem. De a táj, a múltat idéző, vonzó, borostyánnal benőtt táj fojtogató álmokképpé változik a kötet végén: „*Egyszerre ébrednek, rendre ugyanarra:/a borostyán mintha felkúszott volna/egészen a torkukig.*”

Vass Tibor új kötete szédítő. Akár a körhinta. Akár az élet. Tessék beszállni, érdemes.

(SPN Könyvek 6, Miskolc, 2010.)